

ISBN 978 90 72288 52 3

The Greens | European Free Alliance
in the European Parliament

Bureau **de Helling**
WETENSCHAPPELIJK BUREAU GROENLINKS

WAAROM WE EEN GREEN NEW DEAL NODIG HEBBEN

Colofon

Discussiestuk van de Green New Deal Working Group
van The Greens/EFA in het Europese Parlement, mei 2010
Vertaling: Gerrit Pas/Bureau de Helling
Boekverzorging: Ruparo, Amsterdam
Druk: Raddraaier, Amsterdam

Uitgave van GroenLinks Europa, i.s.m.
Bureau de Helling - Wetenschappelijk Bureau GroenLinks, 2011
Oudegracht 312, Postbus 8008, 3503 RA Utrecht
Telefoon: 030 23 999 00
E-mail: info@groenlinks.nl

Website:
<http://europa.groenlinks.nl>
www.bureaudehelling.nl

ISBN/EAN 978-90-72288-52-3
NUR 754

Waarom we
een Green
New Deal
nodig hebben

Inhoudsopgave

I Verandering als noodzaak en kans	3
1.1 De uitdaging aannemen	3
1.2 Het leven waardevol maken	7
1.3 Van een smalle definitie van economische groei naar een breed welvaartsbegrip	9
1.4 De verandering inzetten	11
II Vier dimensies van systeemwijziging	13
2.1 Onze verhouding tot mensen	14
2.2 Onze verhouding tot dingen	16
2.3 Onze verhouding tot ruimte	20
2.4 Onze verhouding tot tijd	22

I. Verandering als noodzaak en kans

1.1 De uitdaging aannemen

Stel je voor dat ieder mens op aarde op dezelfde manier zou leven en consumeren als de doorsnee Europeaan. In dat geval zou onze planeet drie keer zo groot moeten zijn.¹ Vooral nog moeten twee miljard mensen zien rond te komen van minder dan twee dollar per dag, de helft ervan lijdt honger. Leven binnen de natuurlijke grenzen van onze planeet en zorgen voor een fatsoenlijke levensstandaard voor ieder mens: dat zijn de twee grootste uitdagingen waar de mensheid in de eenentwintigste eeuw voor staat.

Ons ontwikkelingsmodel leidt tot extreme paradoxen. In de westerse wereld zijn we, materieel gezien, nog nooit zo rijk geweest. Tegelijkertijd worden onze samenlevingen uitgehouden door de vernietiging van natuurlijke hulpbronnen en door toenemende structurele ongelijkheden. Bovendien zijn we steeds

¹ Als we uitgaan van de Amerikaanse levensstandaard zouden we een vijf keer zo grote planeet nodig hebben. Daarbij is nog geen rekening gehouden met het feit dat de wereldbevolking in 2050 gegroeid zal zijn tot 9 miljard.

kwetsbaarder geworden voor ontwrichtende gebeurtenissen, zoals natuurrampen of crises die door mensen worden veroorzaakt zoals de bijna-ineenstorting van het monetaire systeem in 2008. Tientallen miljoenen mensen hebben geen werk terwijl anderen te veel werken – beide situaties leiden ertoe dat het aantal mensen met depressies en stress toeneemt. Vetzucht is de nieuwe volksziekte in het Westen, terwijl in de Derde Wereld een miljard mensen verhongert. Europa heeft na de Tweede Wereldoorlog vooral jaren van economische groei gekend, met name dankzij de technologische vooruitgang en de stijging van de arbeidsproductiviteit. Maar deze economische groei leidt steeds minder tot nieuwe banen of meer gelijkheid: de voordelen worden steeds ongelijker verdeeld tussen rijk en arm, tussen kapitaal en arbeid, en tussen regio's onderling.²

Ons ontwikkelingsmodel is ecologisch gezien onhoudbaar. Tot 2050 zal de wereldbevolking zijn gegroeid tot negen miljard mensen, die allemaal dezelfde welvaart willen bereiken als de OECD-landen. Dat betekent dat de wereldeconomie in 2050 vijftien keer zo groot moet zijn als nu, en aan het eind van de eenentwintigste eeuw zelfs veertig keer zo groot. De sociale en ecologische gevolgen van een dergelijk scenario zijn nauwelijks voorstelbaar. Mens en natuur zijn meer dan voorheen van elkaar afhankelijk. Bovendien is aangetoond dat mensen die in armoede leven, ongeacht in welke regio ze wonen, altijd als

2 De VN stelt dat: 'as economies expanded, global employment rose by 30 per cent between the early 1990s and 2007 alongside a redistribution of income away from labour, with the share of wages in total national income(GPD) declining significantly'. Bron: <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=28590&Cr=INCOME&Cr1=ILO>

eerste en het ergst getroffen worden door milieuvernietiging.³ Dit alles maakt duidelijk dat we moeten zoeken naar een beter evenwicht tussen mens en natuur en tussen mensen onderling om voor ieder mens een goed bestaan mogelijk te maken.

Tenslotte kunnen we vaststellen dat ons ontwikkelingsmodel steeds kwetsbaarder en instabieler wordt. De financiële crisis die ontstond door de ineenstorting van de Amerikaanse huizenmarkt heeft zich verspreid over de rest van de wereld. Ondanks (of misschien juist door) de technologische vooruitgang blijft onze maatschappij zeer kwetsbaar voor natuurverschijnselen als droogte, stormen, overstromingen en andere natuurrampen. De uitbarsting van de vulkaan op IJsland, die in 2010 een groot deel van het luchtverkeer in Europa platlegde, heeft ons nog eens duidelijk gemaakt dat we niet kunnen doen alsof ons economisch systeem geheel los functioneert van de natuurlijke omstandigheden. Dit gebrek aan veerkracht zien we bijvoorbeeld ook bij het steeds weer opduiken en voortwoekeren van virusziekten in onze mondiale voedselvoorzieningsketen (bijvoorbeeld vogelgriep en BSE), en recent bij de grote olieramp op een olieplatform van BP in de Golf van Mexico. Dit zijn niet zomaar ongelukken; ze volgen uit een ontwikkelingsmodel dat steeds afhankelijker is van technologieën die arbeidsprocessen versnellen en aan elkaar koppelen en dat tegelijkertijd steeds meer vertrouwt op de 'onzichtbare hand' van zelfregulering door de markt. Dit verergert de gevolgen van gebeurtenissen die anders korter zouden hebben geduurd en minder effect zouden hebben gehad.

3 <http://www.ifad.org/events/past/hunger/envir.html>

We worden bovendien geconfronteerd met de ergste economische en sociale crisis sinds de Tweede Wereldoorlog, en hebben daarnaast ook nog eens te maken met een voedselcrisis, een energiecrisis en een klimaatcrisis. De omvang en het gelijktijdig optreden hiervan zijn evenmin toeval: het zijn signalen dat ons ontwikkelingsmodel en de mechanismen waarop het is gebaseerd op zijn grenzen stuit.

We kunnen deze uitdagingen niet de baas worden door op de oude voet door te gaan of door ons gedrag iets te vergroenen. Technologie zal ons niet op wonderbaarlijke wijze redden van de volledige uitputting van onze natuurlijke hulpbronnen. Ongelijkheden, werkloosheid en armoede zullen niet zomaar verdwijnen als we ons blijven blindstaren op het realiseren van kortetermijnwinsten. We hebben een structurele verandering nodig, een paradigmawisseling: een koerswijziging om de samenleving in een richting te sturen die is gebaseerd op andere waarden. Voor die uitdaging staan we en met die radicale transformatie moeten we nu beginnen om de ineenstorting van de samenlevingen op onze planeet te voorkomen. Het goede nieuws is dat deze verandering ook kansen biedt.

Het streven naar een wereldwijde Green New Deal (GND) is ons antwoord op de mondiale uitdagingen van de eenentwintigste eeuw. We benutten deze historische kans om de onderliggende oorzaken van de huidige systeemcrisis aan te pakken. Met de omwenteling die wij bepleiten, willen we een CO₂-neutrale, duurzame economie realiseren, waardoor miljoenen nieuwe, groene arbeidsplaatsen worden gecreëerd. De GND is echter niet alleen een omvangrijk programma van groene investeringen, technologieën en industrieën. Het gaat

er vooral om onze consumptie- en productiegewoonten en de wijze waarop we met (andere) mensen en onze planeet omgaan fundamenteel te veranderen. Het probleem is niet dat onze groei niet groen genoeg is, maar dat ons ontwikkelingsmodel al vanaf de industriële revolutie een kant opgaat die duurzaam noch rechtvaardig is. We moeten de motor van onze welvaart veranderen en een nieuwe richting opgaan. We willen geen voortdurende en instabiele vooruitgang op basis van ongelijkheden, denken in kortetermijnwinst, de vernietiging van natuurlijke hulpbronnen en de aanbidding van materiële goederen. We willen een economie die ten dienste staat van de behoeften van alle mensen op aarde, niet alleen van de mensen die vandaag leven maar ook van toekomstige generaties. Met onze inzet voor een Green New Deal geven we een doel aan ons leven en gaan we gezamenlijk en individueel een weg op die meer welvaart voor iedereen mogelijk maakt.

1.2 Het leven waardevol maken

Waar moeten we beginnen? Laten we ons eerst afvragen welk leven we willen leiden, en ons daarbij richten op het basis-welzijnsniveau van de gehele mensheid. Het doel van het GND-project is enerzijds ervoor te zorgen dat iedereen een zinvol bestaan kan leiden en anderzijds de voorwaarden te scheppen waardoor iedereen zichzelf individueel en collectief kan ontplooiën. Dat betekent echter niet dat er maar één 'goede leefstijl' bestaat. Autonomie en zelfbeschikking behoren tot de kern van het groene gedachtegoed. Het pluralisme van onze leefstijlen moet behouden blijven, omdat hierin de veelzijdigheid van onze samenleving tot uiting komt. Tegenover autonomie staat het besef van verantwoordelijkheid jegens

de planeet, toekomstige generaties en onze medemens. Over sociale rechtvaardigheid en het behoud van onze planeet valt niet te onderhandelen. Een goed leven is slechts mogelijk in een kader waarbinnen de natuurlijke grenzen worden gerespecteerd en sociale rechtvaardigheid het uitgangspunt is.

Samenvattend staan we voor de centrale vraag hoe we onze leefstijl zo kunnen veranderen dat onze ecologische voetafdruk kleiner wordt en tegelijk de sociale rechtvaardigheid en onze kwaliteit van leven groter worden.

Eén ding is duidelijk: ons huidige systeem en de achterliggende ideologie bieden geen antwoord op die vraag. De economische en sociale systemen die op dit moment ons leven bepalen, zijn niet neutraal. We leven in een wereld waarin een machtige financiële sector met zijn focus op kortetermijnwinst een stempel drukt op de hele economie. Dat leidt niet alleen tot veel stress bij mensen, maar belemmert ook de ontwikkeling van sociale en culturele projecten en van waarden op de lange termijn.

Het hele systeem is gebaseerd op een onverantwoorde uitbuiting van natuurlijke hulpbronnen en vormt een bedreiging voor ons klimaat en de biodiversiteit. Ongelijkheden blijven toenemen en de uitbuiting, met name tussen het Noorden en het Zuiden, duurt voort. Die ontwikkeling leidt onvermijdelijk tot ontbinding van onze samenlevingen. We moeten daarom de hiërarchie van de verschillende levenssferen omdraaien en deze baseren op nieuwe uitgangspunten. Het idee hierachter is dat we een systeem nodig hebben waarin de financiële markten de economie ondersteunen, en de economie gericht is op het welzijn van mensen, hun samenlevingen en hun milieu.

1.3 Van een smalle definitie van economische groei naar een breed welvaartsbegrip

Het gezonde verstand zegt dat een hoger inkomen zorgt voor een rijker leven, en daarmee voor een hogere levenskwaliteit. In de politiek en in de media wordt daarom slechts gekeken naar één ding: het bruto nationaal product (BNP). Als het BNP toeneemt zullen we allen gelukkig worden, en als het daalt is dat een ramp. Maar laat dit kompas werkelijk de vooruitgang en welvaart van onze samenleving zien? Wij denken van niet.

Allereerst waardeert het BNP sommige negatieve maatschappelijke ontwikkelingen als vooruitgang. Het maakt geen onderscheid tussen economische prestaties die tot meer of juist tot minder menselijke, sociale en ecologische welvaart leiden. Of het geld nu wordt benut om huizen te bouwen of wapens te kopen, om een groene technologie te ontwikkelen of een die zeer schadelijk is voor het milieu, voor vakantiereizen of het genezen van mensen met een depressie, voor het BNP is de som altijd positief. Een eenzijdige fixatie op BNP-groei draagt dan ook niet bij aan een duurzame samenleving. De afgelopen vijftientig jaar is voor iedereen duidelijk geworden dat de groei van het BNP niet heeft geleid tot minder ongelijkheid, meer kwaliteit, meer zinvolle arbeidsplaatsen en zeker niet tot behoud van onze natuurlijke hulpbronnen.

Ten tweede kunnen welvaart, ontwikkeling en vooruitgang niet tot één dimensie, die van de economische welvaart, worden gereduceerd. Een bepaald niveau van materiële rijkdom is uiteraard een noodzakelijke voorwaarde voor ons wel-

zijn. Om dat in te zien hoef je maar naar die delen van de wereld (en onze samenleving) te kijken, die nog geen behoorlijke levensstandaard hebben bereikt. Toch geloven we dat het menselijk bestaan meer facetten kent. Geluk en welzijn zijn niet afhankelijk van onbeperkte economische groei en materiële rijkdom, maar veel meer van gelukkige gezinnen, sterke gemeenschappen, zinvol werk en persoonlijke vrijheid. Een goed leven houdt ook in dat iedereen de mogelijkheid heeft om zelf te bepalen of hij leren of spelen wil, of hij vernieuwend wil denken, actief wil worden in de eigen gemeenschap, hechte familie- en vriendschapsrelaties wil onderhouden, of zijn tijd besteedt aan werk en nadenken. Om gelukkig te zijn moet je je op verschillende terreinen persoonlijk kunnen ontwikkelen. Er is sprake van algemeen welzijn als ieder dat op zijn of haar eigen wijze kan doen.

Alleen als we een verder reikend en een breder doel – welzijn – nastreven en ons niet alleen richten op de groei van het BNP, kunnen we onze ontwikkeling duurzaam vormgeven en het welzijn bevorderen. Zo kunnen we ook de menselijke zelfverwezenlijking door autonomie en zelfbeschikking combineren met de bescherming van ons milieu.

Het besef dat we rekening moeten houden met fysieke grenzen en dat onze welvaart complex en gelaagd is – vooral dat zij niet als louter materieel kan worden gezien – maakt ook voor anderen een zinvol leven mogelijk. Op mondiaal niveau betekent welvaart dat ons ontwikkelingsmodel niet meer gebaseerd mag zijn op de uitbuiting van armen en van onze planeet. Het overconsumeren van onze planeet door een klein geprivilegieerd deel van de wereldbevolking is alleen moge-

lijk doordat de grote meerderheid niet de kans krijgt om de grondstoffen die haar toekomen zelf te benutten. Die situatie is zowel ethisch als politiek onverdedigbaar. Als we voor iedereen een zinvol bestaan mogelijk willen maken, zullen wij zelf plaats moeten maken en hulpbronnen beschikbaar moeten stellen.

1.4 De verandering inzetten

De Green New Deal moet leiden tot een fundamentele verandering van ons economisch systeem, zodat iedereen de ruimte krijgt om te leven, te werken, te consumeren, relaties te onderhouden en om zich vrij te kunnen bewegen binnen de natuurlijke grenzen van onze planeet. Dit kan alleen als we de structurele en politieke verandering koppelen aan een persoonlijke en collectieve verandering van de manier waarop we produceren, consumeren, ons verplaatsen etc. Voor het aangaan van deze uitdaging bestaat geen eenvoudig, kant-en-klaar recept; zij vergt een groot aantal initiatieven en politieke strategieën die elkaar wederzijds aanvullen. Een verandering als deze kan niet centraal bedacht en vervolgens van bovenaf worden opgelegd. Zij voltrekt zich als burgers, verenigingen, bedrijven en gemeenschappen afzonderlijk en samen kleine stappen zetten. Toch moeten we ons niet tevreden stellen met kleine, simpele veranderingen. Een gloeilamp vervangen of vaker de fiets nemen, is een goed begin, maar niet voldoende. Meer en grotere stappen zijn nodig.

Initiatieven van individuen en het bedrijfsleven om gangbare handelingspatronen te doorbreken komen niet in de plaats van acties door de overheid. Ze zijn allemaal nodig en vullen

elkaar aan. Als Groenen hebben we ons tot doel gesteld om de politiek te veranderen. We willen politieke kaders stellen die burgers, groepen en bedrijven ondersteuning bieden en bijdragen aan een permanente omvorming van het systeem. We willen prikkels inbouwen die deze ommekeer stimuleren. Daarom willen we ons belastingstelsel veranderen en het subsidie- en investeringsbeleid van de overheid een andere richting en nieuwe doelen geven. Wettelijke randvoorwaarden maken het eenvoudiger om lokale initiatieven door te voeren, terwijl basisdemocratische initiatieven algemene principes en wetten tot levende regels maken. Zo kunnen ook door druk van onderop nieuwe wetten ontstaan, via een opwaartse spiraal. Alle politieke niveaus van gemeenten tot Europese instellingen moeten daarbij betrokken worden.

De ommekeer begint hier en nu, maar er is geen pasklaar, direct toepasbaar masterplan. Dat is niet alleen onmogelijk maar ook onwenselijk. We hebben een algemeen beeld van de richting waarin onze wereld zich moet ontwikkelen, maar we zullen al werkende weg moeten bezien welke vorm deze transformatie aanneemt en welke middelen we daarbij hanteren. Om de grondslag van onze maatschappij van onderaf te veranderen zullen we al onze materiële en intellectuele capaciteiten moeten inzetten – onze fantasie en creativiteit, ons altruïsme, maar ook ons ondernemerschap. 'Je kunt een probleem niet oplossen met behulp van dezelfde denkwijze die het heeft veroorzaakt', zei Einstein. Innovatie wordt een centrale doelstelling, maar mag niet alleen een materiële of technische aangelegenheid zijn. Sociale innovatie is even noodzakelijk, omdat we onze wijze van samenleven kritisch moeten bezien en opnieuw moeten uitvinden.

II. Vier dimensies van systeemwijziging

Ons systeem wordt gevormd door de wijze waarop we onszelf identificeren met onze medemensen en dingen, en door ons besef van tijd en ruimte. Waarden, normen en gewoonten binnen deze relaties zorgen voor het voortbestaan van onze samenleving en definiëren ons ontwikkelingsmodel. Wanneer we de richting en het doel ervan werkelijk radicaal willen veranderen, moeten we ook de grondslagen van deze relaties ter discussie stellen. Zo kan de verandering in vele sectoren en levensgebieden een politieke verandering worden die verschillende dimensies overstijgt.

Deze systeemwijziging moet steunen op twee principes: erkenning van de waarde en bevordering van publieke goederen en een forse inkomenshervreiding. Om een gemeenschappelijke en duurzame welvaart te garanderen, is solidariteit tussen mensen onontbeerlijk. Veel van onze hulpbronnen zijn publiek bezit en gratis, en moeten dat blijven. Het is niet normaal dat bedrijven een patent kunnen aanvragen op een levend organisme zoals een plant om daar winst mee te maken. De biodiversiteit, het water en dergelijke moeten publieke goederen blijven. Verder is er geen paradigmawisseling mogelijk

als deze niet samenvalt met een aanzienlijke herverdeling van inkomen. Die is des te belangrijker omdat de effecten van de klimaatverandering de al bestaande sociale en economische ongelijkheden nog vergroten. Deze twee uitgangspunten lopen door de vier dimensies heen die van centrale betekenis zijn voor de noodzakelijke ommekeer: onze verhouding tot mensen, dingen, tijd en ruimte.

2.1 Onze verhouding tot mensen

Alle mensen zijn gelijk, waar ze ook leven, nu en in de toekomst. Omdat sociale rechtvaardigheid van wezenlijke betekenis is voor een bloeiende samenleving, moeten de uitdagingen en voordelen van een duurzame samenleving eerlijk worden verdeeld. De strijd tegen de ongelijkheid op alle niveaus staat centraal in ons project. Het is een voorwaarde voor het creëren van nieuwe structuren die eerlijke kansen op een zinvol leven bieden en stimuleren dat mensen actief participeren in de samenleving.

Een van de grootste onrechtvaardigheden is de scheve verhouding tussen Noord en Zuid. We moeten de betrekkingen tussen de mensen op het Noordelijk en Zuidelijk halfrond veranderen en daarbij tegelijk solidariteit en autonomie nastreven. De beteugeling van het consumptiedenken is een eerste stap in die richting, omdat de consumptie van goederen op het Noordelijk halfrond vaak samenvalt met de uitbuiting van arbeiders op het Zuidelijk halfrond. Dit moet gekoppeld worden aan een versterking van de positie van de arbeiders en de *civil society* in het Zuiden.

We moeten voorkomen dat we culturele modellen opdringen die de levensomstandigheden op het Zuidelijk halfrond kunnen verslechteren. We moeten een vruchtbare co-existentie tussen mensen met verschillende etnische achtergronden en culturen nastreven. Multiculturalisme in de betekenis dat mensen de vrijheid hebben om zelf hun leefwijze te bepalen, moet worden ondersteund.

Verder hebben de rijke landen een ecologische schuld tegenover de arme landen die moet worden erkend en terugbetaald. De rijke landen hebben hun rijkdom verworven door de uitbuiting en vernietiging van natuurlijke hulpbronnen in andere delen van de wereld, vaak ook door de uitbuiting van mensen die nu het ergst bedreigd worden door de gevolgen van de klimaatverandering. Er is tevens sprake van een ecologische schuld aan toekomstige generaties. Los daarvan is het goedkoper om nu maatregelen te nemen dan later, zoals uit het Stern-rapport⁴ blijkt. De gevolgen van de klimaatverandering raken iedereen, maar de armsten het eerst en het hardst. Als rijke landen moeten we onze verantwoordelijkheid nemen tegenover de armen en de toekomstige generaties.

De strijd tegen ongelijkheden is ook noodzakelijk om de perverse prikkels van destructieve statusconcurrentie in onze rijke samenlevingen tegen te gaan. Uit diverse studies blijkt dat mensen eerder bereid zijn om in een arme samenleving te leven waarin ze rijker zijn dan anderen, dan in een rijke samenleving waarin ze relatief minder rijk zijn. In het alge-

4 Stern, Nicholas (red.) (2006), *Review on the economics of climate change*, Cambridge: Cambridge University Press.

meen is het zo dat wanneer de basisbehoeften zijn bevredigd, het relatieve (en niet het absolute) inkomen belangrijker wordt gevonden. Het consumptiedenken wordt aangejaagd door imitatie en statusconcurrentie, uiterlijke schijn en maatschappelijke positie. Tegelijkertijd proberen mensen op gelijke hoogte te komen in een voortdurende drang naar consumptie. Dat betekent dat politieke maatregelen die de ongelijkheid inperken ook een positief effect hebben op de consumptie, en daarmee op de balans tussen mens en milieu.

Tenslotte biedt de Green New Deal ook een kans om de ecologische transformatie van de Europese samenlevingen te koppelen aan een beter evenwicht tussen arbeid en privéleven, waarbij mannen en vrouwen evenveel verantwoordelijkheid dragen in de economische, politieke en private sfeer. Gelijkheid tussen mannen en vrouwen is noodzakelijk voor elke maatschappij. De vrouwelijke helft van het menselijk kapitaal wordt wereldwijd nog steeds ondergewaardeerd en onderbenut. Als groep worden vrouwen gemarginaliseerd, net als hun potentiële bijdragen aan de economische en sociale vooruitgang en de bescherming van het milieu. Werkelijke gelijkheid tussen mannen en vrouwen, en vooral het beter benutten van het menselijk potentieel, zou in alle landen gunstig zijn voor de economische ontwikkeling, de vermindering van de armoede, de verhoging van het maatschappelijk welbevinden en het realiseren van duurzaamheid.

2.2 Onze verhouding tot dingen

Onze planeet beschikt slechts over beperkte hulpbronnen. Toch verbruiken mensen er zoveel van dat de planeet ontoe-

reikend is om het huidige consumptieniveau te handhaven. Het beeld is bekend: als ieder mens evenveel zou consumeren als de gemiddelde Europeaan, dan zouden we drie planeten nodig hebben. Wij Europeanen moeten daarom een betere weg tonen: door minder en beter te consumeren, rekening houdend met de specifieke aspecten van verschillende soorten consumptie.

Allereerst moeten we ons afkeren van het consumptiedenken. Dat betekent niet dat we helemaal niets meer mogen consumeren. Zelfs in een samenleving met een beperkte ecologische voetafdruk zal geconsumeerd worden. Maar we moeten afstand nemen van het ongezonde paradigma waarin consumptie het fundament is van ons sociale bestaan. Consumptie is niet de enige manier waarop we onszelf uitdrukken, bestaan en in de samenleving erkenning vinden. Er zijn vele manieren om beter te consumeren: bijvoorbeeld door voorrang te geven aan producten die duurzaam zijn geproduceerd, door sociale en ecologische normen te stellen, te kiezen voor regionale en biologische producten en voor tweedehands goederen. Verantwoord consumeren staat niet gelijk aan ascese maar leidt juist tot een groter aanbod. Bovendien wordt het consumptisme verergerd door de industriële ideologie van de 'geprogrammeerde veroudering': consumenten worden opgezadeld met goedkope en niet-duurzame producten met een korte levensduur. Die verkeerde ontwikkeling kan worden tegengegaan met creatieve methoden zoals het kopen van tweedehands goederen, reparatie, huren en delen.

Beter consumeren betekent niet dat de totale consumptie – inclusief het verbruik van natuurlijke hulpbronnen – automa-

tisch afneemt. Consuminderen zou ook als doel op zich moeten worden nagestreefd, om een zogeheten *rebound*-effect te voorkomen. Er bestaat een aantoonbaar gevaar dat consumenten die bijvoorbeeld door gebruik van spaarlampen hun energiekosten verlagen, minder letten op hun energieverbruik. Hetzelfde gebeurt met milieuvriendelijke auto's waarmee langere afstanden worden gereden, of wanneer besparingen door het gebruik van een energiezuinige afwasmachine teniet worden gedaan door korte weekendvakanties per vliegtuig. Samenvattend: consumptievermindering moeten we integraal bezien en iedereen moet erop letten dat zijn totale consumptie afneemt – niet alleen de consumptie van een bepaald product.

Ook moeten we iets doen aan verborgen consumptie en verkeerde aannames. Het toenemend belang van de informatie- en communicatietechnologie (ICT) leidt tot een paradoxaal en verwaarloosd probleem. Hoewel het tegen onze intuïtie indruist, is ICT geen oplossing voor milieuproblemen. Werken achter een beeldscherm in plaats van achter een bureau met pen en papier leidt wel tot minder gebruik van inkt en papier, maar maakt je ecologische voetafdruk niet kleiner. Achter de coulissen bestaat internet uit servers en voor elk digitaal document is een computer nodig.⁵ Beide verbruiken energie en veroorzaken luchtverontreiniging. ICT wordt ook een steeds groter probleem door het afval dat het veroorzaakt: met name doordat de producten steeds vaker al na maanden in plaats van jaren moeten worden vervangen.

⁵ Zie het artikel in de *Sunday Times* over CO₂-uitstoot door zoekgedrag op internet: http://technology.timesonline.co.uk/tol/news/tech_and_web/article5489134.ece

De ontkoppeling van economische groei en materiële input leidt wellicht tot meer efficiëntie, maar dat alleen zal niet voldoende zijn. Technologie kan nooit de enige oplossing zijn voor een duurzame samenleving. Allereerst omdat we op basis van de technologische vooruitgang die tot nu toe is geboekt ernstig moeten betwijfelen of we op tijd oplossingen kunnen vinden. Maar ook omdat het probleem niet technisch, maar vooral maatschappelijk van aard is. Veranderingen in ons consumptiegedrag moeten samengaan met radicale veranderingen in de manier waarop we produceren en onze distributie en handel organiseren en met een andere manier van denken over onze verhouding tot dingen.

Vanzelfsprekend mag een betere consumptie geen luxe zijn die slechts aan rijken is voorbehouden. Ethische en duurzame alternatieven moeten sneller beschikbaar komen en zodanig worden gestimuleerd dat iedereen ze kan betalen. Korte voedselvoorzieningsketens (biologische producten van een boer in de buurt) zijn een goed voorbeeld van hoe we beter en goedkoper kunnen consumeren, en tegelijk producenten een goed inkomen kunnen bieden. Bovendien mag consumptievermindering niet worden opgevat als een signaal aan degenen die nu al moeilijk in hun dagelijkse levensonderhoud kunnen voorzien. Wij als burgers van de geïndustrialiseerde landen moeten minder gaan consumeren, juist om iedereen op deze aarde in staat te stellen om genoeg te kunnen consumeren.

Tenslotte moeten we ons afvragen hoe we met eigendom en eigendomsrechten willen omgaan. Alternatieve modellen als lenen en verhuren kunnen de solidariteit en het efficiënt gebruik van grondstoffen bevorderen en tegelijk de klimaat-

verandering tegengaan. Daarbij is het absoluut noodzakelijk dat iedereen toegang heeft tot cultuur en kennis, vooral via internet, hetgeen een verandering van het eigendom en het auteursrecht rechtvaardigt.

2.3 Onze verhouding tot ruimte

Onze wereld is niet alleen geobsedeerd door snelheid, maar ook door grootheidswaan. 'Hoe meer en groter, des te beter' lijkt het motto te zijn. Onder het voorwendsel van de '*economy of scale*' zijn onze bedrijven tot grote multinationals uitgegroeid, banken tot reusachtige conglomeraties en kleine boerderijen tot grote industrieën die onderdeel zijn van een mondiale levensmiddelenketen. De keerzijde van de medaille is dat de sociale en ecologische aspecten en de toegenomen kwetsbaarheid en instabiliteit die ons systeem veroorzaakt tal van efficiencyvoordelen tenietdoen. Dat de omvang van een bedrijf als zodanig voldoende is voor bepaalde schaalvoordelen is een discutabele stelling. Internationale bedrijven met een personeelsbestand dat in de honderdduizenden loopt, ontkomen niet aan een immens bureaucratisch controleapparaat om wereldwijd te kunnen functioneren. Daarom zijn wij voorstander van het bevorderen van kleine en middelgrote bedrijven, die een betrouwbare basis vormen voor het scheppen van arbeidsplaatsen en een groter innovatiepotentieel hebben.

Omdat er niet één totaaloplossing bestaat, kunnen we ook niet zeggen dat kleinschaligheid altijd het beste is. Bij elke economische activiteit zal steeds gekeken moeten worden wat de juiste grootte is, waarbij met alle kosten en baten

– dus ook ecologische en sociale – rekening moet worden gehouden. De optimale omvang kan pas worden vastgesteld wanneer het kerndoel van de activiteit eenduidig is gedefinieerd. In het huidige systeem wordt de landbouw bijvoorbeeld gezien als een economische sector bij uitstek die kan worden ingericht volgens klassieke economische principes. Maar als we er ervan uitgaan dat de belangrijkste doelen van agrarische activiteiten het garanderen van voedselzekerheid en milieubehoud zijn, dan is het duidelijk dat schaalvergroting, het gebruik van genetische gemanipuleerde gewassen en liberalisering niet de uitgangspunten voor deze sector zouden moeten zijn. Op dezelfde wijze moet naar andere sectoren worden gekeken en voor elk een passende schaalgrootte worden gevonden. Deze exercitie dient daarom deel uit te maken van de GND-agenda.

Ruimte zullen we ook op een rechtvaardige en rationele manier moeten delen. Door de groei van de wereldbevolking neemt de behoefte toe om land geschikt te maken voor de mens (voor voedsel, huizen, kantoren, recreatie etc.). Dat betekent dat we betere strategieën moeten ontwikkelen voor grondgebruik, om onze behoeften aan te passen aan wat fysiek mogelijk is. Duurzaamheid moet concreet worden vertaald in ruimtelijke ordening en stadsontwikkeling, in de planning van openbaar vervoer, woonwijken, bedrijven, distributie en publieke diensten. Het is van groot belang om weer tot een zekere mate van lokale en regionale zelfvoorziening te komen, zodat mensen in één gebied kunnen leven, werken, bewegen en gebruik kunnen maken van particuliere en publieke diensten, waarbij de financiële en ecologische kosten worden geminimaliseerd. Goede openbaarvervoersystemen en enige

relokalisering van economische activiteiten zijn hiervoor onontbeerlijk.⁶

2.4 Onze verhouding tot tijd

Veel mensen klagen dat ze niet genoeg tijd hebben om een goede balans te vinden tussen de verschillende aspecten van hun leven, vooral tussen werk en privé. Dat is een van de grootste tegenstrijdigheden van onze samenleving. De levensverwachting is in Europa nog nooit zo hoog geweest, en onze werktijd is in de loop van de twintigste eeuw fors afgenomen. Door ICT en nieuwe vormen van reizen is de fysieke afstand tussen mensen verminderd. Toch bestaat er grote frustratie over het gebrek aan tijd om van het leven te genieten: elke dag voelen we de druk om meer en sneller te werken. De drang van aandeelhouders naar kortetermijnwinst, het voortdurende zoeken naar nieuwigheden en de groeiende concurrentiedruk hebben de waarde en de kwaliteit van de beschikbare tijd uitgehouden.

Deze kortetermijnwaan bepaalt onze samenlevingen op het gebied van politiek, financiën en milieu, en zet ons leven onafgebroken onder druk. Onze samenleving lijdt aan een constante vlucht naar voren. Er is behoefte om tijd terug te winnen voor langetermijnprojecten en -initiatieven en om weer prioriteiten te kunnen stellen tussen de verschillende dimensies van ons leven. Daarom moeten we kappen met

⁶ Transport is hierbij erg belangrijk: in de totale uitstoot van broeikasgassen van de 25 EU-lidstaten steeg het transportaandeel van 17% in 1990 naar 24% in 2004. Bron: European Federation for Transport and Environment.

de alomtegenwoordige, terneerdrukkende en uiteindelijk onhoudbare cultuur van de korte termijn.

Het wordt tijd om deze chronische schizofrenie achter ons te laten. Iedere consument is tevens werknemer. Wat heeft het voor zin om voor consumenten steeds meer, goedkoper en sneller te produceren als dat er alleen maar toe leidt dat werknemers onder grotere druk komen te staan? Door de druk van de korte termijn te verminderen, kunnen werknemers niet alleen meer van hun leven genieten, maar ook hun efficiency en resultaten verbeteren (minder verloop en ziekteverlof, minder stress en beroepsziekten, een grotere betrokkenheid bij de doelen van het bedrijf etc.). Het is onthutsend dat in de Europese Unie elk jaar 5720 mensen op hun werk omkomen en er 159.500 mensen overlijden aan beroepsziekten.⁷

Ook het dogma dat in een zo kort mogelijke tijd een zo groot mogelijke winst moet worden behaald, is op de lange duur volstrekt onhoudbaar en onrechtvaardig. Kijk bijvoorbeeld eens naar de rol van aandeelhouders van grote bedrijven of van speculanten op de financiële markt. De mogelijkheid om ten koste van de langetermijnstabiliteit van een bedrijf snel geld te verdienen zonder een overeenkomstige tegenwaarde te hebben geschapen, is een van de hoofdoorzaken van de instabiliteit van het huidige kapitalisme en de ongelijkheden die het veroorzaakt.

⁷ Bron: European Agency for Safety and Health at work: <http://osha.europa.eu/en/faq/statistics>

Het terugvorderen van onze tijd is van groot belang als we een duurzame en welvarende samenleving willen realiseren. We moeten onthaasten en weer meer tijd nemen voor innovatie, creativiteit en vrijheid. Dat geldt ook voor veel andere terreinen. Zou het bijvoorbeeld niet beter zijn voor het milieu om langzamer te reizen of langzamere vrachtroutes te kiezen wanneer de goederen niet dringend hoeven te worden gebruikt? Zou het voor de samenleving als geheel niet beter zijn wanneer we jonge mensen op school meer tijd en informatie zouden geven voordat ze een beslissing moeten nemen over hun toekomstige loopbaan?